
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ ve ADALET

*Ramazan GÖZEN**

ÖZET

Bu çalışma, bir olgu ve disiplin olarak Uluslararası İlişkiler’de ‘güç’ ve ‘adalet’in yerini ve önemini incelemektedir. Uluslararası ilişkiler tarihinin hem pratikte hem düşüncede bu iki kavramın hakimiyet mücadelesi şeklinde okunabileceği iddiasına dayanan çalışma, dört temel uluslararası ilişkiler teorisinin (Realizm, İngiliz Okulu, İdealizm ve Kozmopolitanizm) güç ve adalet hakkındaki görüşlerini değerlendirmektedir. Realizm, uluslararası ilişkilerin ‘güç mücadelesi’ olduğunu, adalet ve ilgili kavramlar ahlak, moralite, etik ve hukukun devletin çıkar ve güç mücadelesine katkısı olmadığı müddetçe öneminin olmadığını savunur. İngiliz Okulu, ‘anarşik bir uluslararası toplumun’ istikrar ve düzen içinde yaşamasını sağlayan ortak uluslararası hukuk kuralları olduğunu, böylece güç mücadelesinin kontrol altına alınabildiğini ve pozitif hukukun uygulanması bağlamında adaletin geçerli olduğunu iddia eder. İdealizm, güç mücadelesini frenleyebilmek için ‘uluslararası örgütlerin’ rolünü ve önemin ön plana çıkarır. Kozmopolitanizm ise, devletler ötesi bir perspektif sunarak ‘evrensel insanlık toplumunu/ailisini’ adaletin konusu yapar. Çalışmanın son bölümünde, küreselleşme döneminde güç ve adalet bağlamında çok önemli olan iki

* Prof.Dr., Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı.

konu değerlendirilmektedir: 'evrensel insan hakları rejimi' ve 'küresel ekonomik ve sosyal eşitsizlik ve adaletsizlikler'. Küreselleşme olgusu sonucu gelişen evrensel insan hakları rejimi, 'güç mücadelesinin' konusu olan devletler ile 'adalet mücadelesinin' konusu olan insan haklarını karşı karşıya getirmiştir. Bu karşılamada, birçok uygulama sorunlarına rağmen özellikle belirli ülkelerde (Türkiye gibi) ve bölgelerde (Ortadoğu ve Doğu Avrupa gibi) evrensel insan hakları rejimi (adalet) devletleri (gücü) baskı altına almıştır. Diğer yandan, küreselleşme sürecinin bir başka sonucu olan ekonomik ve sosyal sorunların ortaya çıkardığı adaletsizliklerin giderilmesi için "yeniden dağıtımcı adalet" teorisinin dikkate alınmasının gerekliliği ve bu çerçevede insanın üretim ve katılım gücünü artıracak yönde devletin yeniden düzenlemesi gerektiği ileri sürülmektedir.

Anahtar kelimeler: Uluslararası İlişkiler Teorisinde Güç ve Adalet, Realizm, İngiliz Okulu, İdealizm, Kozmopolitanizm, Küreselleşme, İnsan Hakları, Yeniden Dağıtımcı Adalet.

'Uluslararası ilişkiler' alanı dahil insanlığın en temel açmazlarından biri, güç ve adalet arasındaki ilişkiyi dengeli ve uygun bir şekilde kurabilmek ve yaşatabilmektir. Güç ve adalet, en tekil bireyden en geniş insan toplumuna kadar herkesi bir şekilde ilgilendiren iki genel hedef olmakla birlikte, aralarındaki ilişkinin en zor anlaşılabilirdiği bir alandır aynı zamanda. Zira güç ve adalet olguları birbirine rakip ama aynı zamanda bağlıdır.

Plato'dan Aristo'ya, Thucydides'ten Machiavelli'ye, Locke'dan Kant'a, Hobbes'tan Hegel'e kadar birçok filozof ve düşünürde görüldüğü gibi, tüm siyaset felsefesi ve tarihinin bu iki kavramın hayata geçirilmesi amacıyla üretilen düşünceler ve uygulamalar etrafında döndüğünü iddia etmek abartı olmasa gerek.¹ Tüm süreci göz önünde bulundurduğumuzda temel tartışma konularının; toplumda adaletin kurulması için güç aktörlerinin ve kurumlarının nasıl yapılanması gerektiği; hangi yöntemlerin ve değerlerin adaleti sağlayabileceği; gücün adil bir şekilde nasıl dağıtılabileceği ve uygulanabileceği; toplumu oluşturan bireylerin özgürlüğünün, eşitliğinin, bekasının, huzurunun, barışının ve refahının hangi yöntemle sağlanabileceği; sonuç olarak değerler ile gücün hakimiyet ihtiraslarının nasıl dengelebileceği gibi sorunsallar etrafında geliştiğini görebiliriz. Bu soru(n)larla ilgili olarak ortaya atılan görüşler, bazen dinî ve aşkın bilgilerden, bazen felsefî ve rasyonel bilgilerden, bazen tarih ve teâmüllerden etkilenerak 'hukuk ve siyaset' modelleri üretmişlerdir. Devlet, cumhuriyet, hukuk, demokrasi,

1 Howard Williams, et.al. (ed.), *A Reader: International Relations and Political Theory* (Buckingham: Open University Press, 1993).

insan hakları ve benzeri kurumsal yapılar bu sürecin ortaya çıkardığı ürünlerdir.

Uluslararası ilişkiler de aynı şekilde gerek insanların ilk defa siyasal birimler olarak kümeleşmeye başladığı ilk çağlardan gerekse ulus-devletin ortaya çıkmaya başladığı 16. Yüzyıldan itibaren² hem uygulamada hem de düşüncede 'güç' ve 'adalet' arasında gelişen bir mücadeleye sahne olmaktadır. Biz burada güç ve adalet kavramlarını çok geniş anlamda kullanmak istiyoruz. 'Adalet' kavramının çerçevesi içine, her birinin kendi başına çok farklı anlamları olsa da, ahlak (moralite anlamında), etik, hukuk, normlar ve tüm insanî değerleri dahil etmek mümkündür. Aynı zamanda birbiriyle çok ilgili olan bu kavramların özünde; (değişik inanç ve ideolojilere göre farklı tanımı olsa da objektif ve rasyonel olarak) doğruluk, dürüstlük, hakkaniyet, eşitlik, empati, kurallara uygunluk, insanî ve vicdanî duyarlılık gibi unsurlar bulunur. Uluslararası ilişkilere bu açıdan yaklaşan fikirleri kısaca 'normativizm' olarak ifade etmek de mümkündür.³ Diğer yandan, 'güç' kavramının da kendi başına çok genel bir muhtevası olup, çerçevesi içine yine kendi başına farklı anlamları olan otorite, üstünlük, hakimiyet, denetim, kontrol, etki, çıkar ve yönetme gibi kavramları dahil etmek mümkündür. Bu kavramların özünde ise fırsatçılık, gerektiğinde yalancılık, ihtiras, rekabet, kuvvet, egoizm ve çıkarıcılık gibi unsurlar bulunur. Bu yaklaşımı ise kısaca 'reelpolitik' şeklinde ifade etmek mümkündür.⁴

'Güç' ve 'adalet' hem olgusal hem de kavramsal olarak birbirinden bu kadar farklı olmakla birlikte, elbette ikisi arasında çok güçlü bağlar da bulunur. Yaygın olarak kullanıldığı üzere, 'Adaletin gücü mü? Yoksa gücün adaleti mi?' dikotomisi bulunmaktadır. Dikotominin ilk kısmını savunanlara göre, 'adalet mülkün temelidir' ilkesinde de ifade edilmeye çalışıldığı gibi 'adalet'; sosyal, siyasal, ekonomik ve genel olarak tüm hayatın dayanması ve hakim olması gereken bir değerler bütünüdür. Adaletin 'gücünün' düzen, barış ve uyum getireceği iddiası ve bu yolla daha çok güçlü olunacağı argümanı vardır. İzleyen kısmını savunanlara göre ise adalet, 'güçlünün isteğine göre' veya 'güç ilişkilerinin' sonucuna bağlı olarak var olan veya olmayan

2 Uluslararası ilişkiler olgusunun ne zaman başladığı konusunda iki görüş vardır: Bazılarına göre 1648 Vestfalya Antlaşması ile başlamıştır, bazılarına göre aslında antik Yunan, Hint, Mısır ve Hititler dönemine kadar gider.

3 İhsan Dağı, 'Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları', Atila Eralp (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilere Temel Yaklaşımlar* (İstanbul: İletişim, 1996).

4 Uluslararası İlişkiler teorilerinin bir sınıflaması için bkz: G.L.Goodwin, 'Theories of International Relations: the normative and policy dimensions', Trevor Taylor (ed), *Approaches and Theories in International Relations* (Londra: Longman, 1978).

bir şeydir. Güçlünün adaleti vardır; ya da adalet gücün iradesine göre oluşur ve işler.

Oldukça derin felsefi bir analizi gerektiren bu tartışmayı uzatmadan, bu makalenin konusu olan Uluslararası İlişkiler düşüncesinde ve pratiğinde bu iki kavramın ne derecede geçerli olduğunu incelemeye geçelim. Bu amaçla, konuya kapsamlı bir anlatım sağlamak amacıyla öncelikle Uluslararası İlişkiler teorilerinde bu iki kavramla ilgili anlayışları ortaya koyacak, daha sonra da küreselleşme döneminde adalet ve güç ilişkisini değerlendireceğiz.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE GÜÇ VE ADALET

Uluslararası İlişkiler disiplinde 'güç ve adalet' konusuyla özellikle dört farklı perspektifin ya da teorinin ilgili olduğunu görüyoruz: Realizm, İdealizm, Kozmopolitanizm ve İngiliz Okulu'dur.⁵ 'İnsan doğasının kötülüğü', 'devletin en temel ve kutsal oluşu' ve 'uluslararası sistemde devletleri denetim altında tutabilecek üst otoritenin ve ortak değerlerin/kuralların bulunmaması anlamında anarşik yapının varlığı' gibi üç temel varsayımaya dayanan klasik Realizm'e göre, uluslararası politikada Machiavelli'nin meşhur tabiriyle 'amaca ulaşmak için her yol mübahtır' anlayışı hakimdir. Bir başka Realist Thomas Hobbes'un belirttiği gibi, dünyanın kötü, acımasız ve fırsatçılık üzerine kurulu olması nedeniyle ve 'insan insanın kurdudur' ön kabulü gereği, devletlerin ulusal çıkarlarını ya da güçlerini⁶ korumak, sürdürmek ve mümkünse artırmak için diğer devletlerle sürekli mücadele içinde olduğu kabul edilir. Genel olarak siyasetin ve özel olarak uluslararası ilişkilerin özünde 'güç mücadelesinin' olduğunu kabul eden Realistlere göre, devletler diğer devletlere dönük üç yönlü bir güç politikası izler: Her hal ve şartta kendi varlığını (güvenliğini)/gücünü koruma içgüdüsüne dayalı politika; ikincisi fırsatlar ve şartlara bağlı olarak kendi varlığını (güvenliğini)/gücünü genişletme ve artırma amacına dönük politika; üçüncüsü çıkarlarının örtüştüğü başka bir devlet ya da devletler grubunun varlığını/gücünü korumak veya artırmak üzere yürüttüğü politika (üçüncüsünün de sonuçta kendi çıkarına ve güç mücadelesine uygun bir durum olduğunu kabul etmek gerekir). Siyasetin özü 'güç mücadelesi' olduğuna göre, devletin yaptığı veya yapmadığı her şey güce endekslidir: Ekonomi, diplomasi, askeriye

5 Bu konuda bir değerlendirme: Leo McCarthy, *Justice, the State and International Relations* (Londra: Macmillan Press Ltd., 1988); Gordon Graham, *Ethics and International Relations* (Cambridge, Mass.: Blackwell Publishers Inc., 1997).

6 Realistlere göre, 'güç' ve 'ulusal çıkar' kavramları hemen hemen eş anlamlıdır. Yani, ulusal çıkarları artırmak güçlü olmak, güçlü olmak ulusal çıkarları artırmak demektir.

ve hatta ulusal ve uluslararası toplumsal/siyasi hayatın her alanı güç mantığına göre düzenlenir ve uygulanır.

Realistlere göre uluslararası ilişkiler alanında en önemli konu savaş-barış meselesi olup, uluslararası politika sürecinin hakim karakteri savaş durumudur. Hobbes'un 'Doğa Durumu' diye ifade ettiği şey, herkesin herkesle sürekli savaştığı veya savaşımaya hazır olduğu bir durumdur. Buradan hareketle, uluslararası ilişkiler sürecinde 'savaş durumu genel', 'barış durumu istisnadır'. Uluslararası ilişkiler aslında bir savaş düzenidir; barış iki savaş arasında bir 'mola' dönemidir.

Gerçekten, uluslararası ilişkiler tarihine baktığımızda, ister geniş anlamıyla ilk siyasal birimlerin çıktığı dönemlerden isterse dar anlamıyla ulus-devlet biriminin ortaya çıkmaya başladığı 16.Yüzyıldan itibaren, dünya sisteminin hiçbir döneminde savaşımsız bir an görülmemiştir. Yerel, bölgesel ve dünya çapında, küçük, orta ve büyük ölçekte birçok savaşlar yaşanmıştır. Bu savaşların çıkış nedenlerine baktığımızda, büyük bir kısmının (ulusal ya da diğer) devletlerin birbirine üstünlük sağlamak, birbirinin çıkarlarını tehdit olarak görmek ve olabildiğince geniş coğrafi alanda etkili olabilmek gibi amaçlar uğruna çıktığını görürüz.⁷

Peki, Realistlerin, genel olarak uluslararası ilişkiler bakımından ve özelde savaş süreci bakımından adalet ve ilgili değerlerle ilişkisi hiç yok mu? Realistlere göre esas itibarıyla devletlerin dış politikalarında ahlak, etik, hukuk, idealler ve adalet gibi hedefler olamaz. Hobbes'un ifadesiyle '...Doğru ve yanlış, adalet ve adaletsizlik nosyonlarının [uluslararası ilişkilerde] hiç yeri yoktur. Herkesin benimsediği ortak bir gücün (common power) olmadığı yerde hukuk yoktur; hukukun olmadığı yerde ise adalet yoktur'.⁸ Öyleyse, devletlerin bu tür idealler uğruna mücadelesi veya hukuk varmış gibi davranması en iyimser ifadeyle devletin enerjisinin ve gücünün 'riske' atılmasına neden olur.

Bununla birlikte, Realistlerin hiçbir adalet ve moral duygularının olmadığını söylemek haksızlık olur. Bu tür idealler elbette vardır, ancak en azından 'uluslararası alanda ulusal alanda olduğu kadar etkili ve geçerli değildir'.⁹ Adalet ve diğer değerler uluslararası ilişkilerde ancak iki noktada

7 Bkz. Kalevi J.Holsti, *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991).

8 G.L.Goodwin, 'Theories of International Relations: The Normative and Policy Dimensions', s.286'den aktarma.

9 Steve Chan, *International Relations in Perspective: The Pursuit of Security, Welfare and Justice* (New York: Macmillan, 1984).

önemli olabilir. Birincisi, bu ideallerin devletin çıkarlarıyla örtüşmesi durumunda. Hegel'in belirttiği gibi, 'sadece devlet, etiğin ölçüsüdür'.¹⁰ Dış ve uluslararası politikada adalet ve diğer değerler, ancak devletin güç ve çıkarına uygun ve yardımcı olacak ise dikkate alınabilir ve uğruna mücadele edilir. Diğer bir deyişle, adalet ve diğer değerler güç ve çıkarların etkisi altındadır. 'Güç adaleti veya hukuku belirler', dikotominin diğer yönü geçerli değildir.

Devletlerin uğruna mücadele etmesi gereken en önemli adalet ölçüsü, ulus-devletin egemenliğini, eşitliğini, bağımsızlığını, güvenliğini, çıkarlarını ve varlığını korumaktır. Devletin bu bağlamda önem vermesi gereken daha önemli bir alan vardır ki, o da devletin asli görevi olan, kendi vatandaşlarının ve ulusal düzeninin güvenliği, refahı, huzuru ve istikrarını dış tehdit ve tehlikelere karşı korumaktır. Devletin diğer devletlerle ilişkileri ve bu arada güç mücadelesi ve savaşı, teorik olarak bu amaçlarını gerçekleştirmek içindir. Bunun en önemli aracı ya da yöntemi, güçlü olmaktır. Güçlü olmak ya da kalmak için ise her zaman fırsatları iyi kullanmak ve ileri hamleler atabilmek gerekir.

Realist teorinin içine düştüğü ve çıkması mümkün olmayan ikilem; devlet, toplum ve birey arasındaki ilişkiyi sağlıklı olarak tanımlayamaması ve kuramamasıdır. En öncelikli açmazları şunlardır: Ulus-devlet modelinde birey, toplum ve grupların konumu ve önemi konusunda modern anlayışlara uygun bir değerlendirmesi yoktur. Ulus-devletin rejiminin demokrasi mi, otoriter ve totaliter mi, teokrasi mi olduğu konusunda hiç bir görüşü yoktur. Ulus-devletin çıkarlarının ne olduğu her zaman açık ve net değildir. Ulus-devletin gücünün artırılmasının yol ve yöntemleri konusunda bireyler, toplumsal gruplar ve devlet yöneticileri arasında tam konsensüs mümkün değildir. Diğer yandan, devletin güçlü olmasının ne anlama geldiği de çok net ve açık değildir. Literatürde, güç, ulus, çıkar gibi kavramlar konusunda çok farklı görüşler olduğu göz önünde bulundurulduğunda Realizmin 'ulusal çıkarları korumak ya da geliştirmek anlamındaki güç' anlayışı çok demode hale gelmiştir.

Zira bir devletin 'ulusal çıkarlarının' ve 'gücünün' korunması, sürdürülmesi ve genişletilmesi ile ilgili farklı pratikler, teoriler ve modeller gelişmiştir. Bunlardan örneğin Avrupa Birliği projesinin dayandığı neo-fonksiyonalizme göre, uluslar birbiriyle ne kadar çok yakınlaşır ve hatta bütünleşirse, kendilerini o kadar çok güven içinde hissederler ve birlikte hareket

10 G.L.Goodwin, 'Theories of International Relations: The Normative and Policy Dimensions', s.286'den aktarma.

ederek daha güçlü hale gelirler. Bu modelde devlet hala varlığını korumakla birlikte gelişen toplumlararası yakınlaşma nedeniyle devletlerüstü egemen otoritelerin doğması mümkün olmuştur. Bu durumda Realistlerin temel varsayımlarından olan 'egemenlik anlayışı' aşınmış ve 'uluslararası anarşik yapı' büyük ölçüde sona ermiş ya da seviyesi düşmüştür. Bunun sonucunda, AB tarihinde görüldüğü üzere, devletlerarası savaş ve çatışma olasılığı da neredeyse sifıra kadar inmiştir. İlave olarak, savaşa dönük güç mücadelesinin kontrol altına alınması sonucu, toplumların ve devletlerin kaynakları, enerjisi ve zamanı daha çok insanların refahı, zenginliği ve huzuru için kullanılırken, güvenlik endişeleri de en azından ilgili bölgede ortadan kalkmıştır. Adalet ve ilgili değerler gücün (devletin) denetimine değil, güç (devlet) ortak adaletin ve değerlerin denetimine sokulmuştur. Tüm kuralların (demokrasi, insan hakları, ekonomi, sağlık vd. kuralların) tüm Birlik düzeyinde 'eşit, adil, hakkaniyete uygun ve yasal' şekilde uygulanmakta olması, tüm Avrupa coğrafyasında yaygınlaşmasına yol açmıştır; İkinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa devletleri arasında görülen güç dengeleri entrikalarını ve savaşlarını ortadan kaldırmıştır.

Sonuç olarak, Realizmin dünya şartlarını ya çok fazla kötümser yönde abarttığı ya da bu şartların değişmesi ihtimalini gözden uzak tuttuğu için, hem ulusal hem de uluslararası politika bağlamındaki güç ve adalet anlayışlarında sorunlar görülmektedir. Uluslararası politikayı her zaman ve şartta sadece 'güç mücadelesine' dayandırdığı ve bunun kaçınılmaz bir 'gerçek' olduğunu iddia ettiği için aslında 'gerçeklerden uzak'; ulusal politikayı da devletin kutsal ve hakim varlığına göre dizayn ettiği ve şekillendirdiği için ve bu nedenle çoğu zaman birey, grup ve toplumun adaleti ile devletin adaletini birbirinden ayıramadığı için 'adaletten uzak' bir özelliğe sahiptir.

İngiliz Okulu ya da Uluslararası Toplum teorisi Realizmin bu 'aşırı güç eğilimini ve adalet ihmalini' aşmaya çalışmış ve bunu da bir ölçüye kadar başarmıştır. İngiliz Okulu, Uluslararası Toplum kavramını 'devletler toplumu'¹¹ anlamında kullanır. Uluslararası ilişkilerin en temel aktörü devlettir; ve devletler aynen Realistlerde olduğu gibi ulusal çıkarlara sahiptir, güç mücadelesi yapar, ve en önemli teorisyenlerinden Hedley Bull'un belirttiği gibi 'anarşik' bir uluslararası düzenin içinde hareket ederler. Ancak, Realistlerden farklı olarak 'Anarşik Toplum', devletleri bir dereceye kadar bağlayan 'ortak uluslararası hukuk kurallarına ve kurumlara sahiptir'.¹²

11 McCarthy, 'society of states' (Devletler toplumu) kavramını kullanıyor.

12 Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (Londra: Macmillan, 1977).

Bull'a göre, Uluslararası Toplumda adalet talebi genellikle 'ayrıcalıkların ve ayrımcılıkların kaldırılması; güçlü-zayıf, büyük-küçük, zengin-fakir, siyah-beyaz, galip-mağlup arasındaki ilişkilerde hakkaniyetin sağlanması ve ayrımcılık yapılmaması/eşit olunması yönündedir'.¹³

İngiliz Okuluna göre, devletlerarası güç mücadelesi her zaman ve şartta çatışmalara ve savaşlara sahne olmamaktadır. Çünkü; yüzyıllar içinde gelişen birçok uluslararası hukuk kuralları ve normları, Anarşik Topluma bir 'düzen' getirmiştir. Devletlerin hemen hemen sürekli uydukları bazı kurallar vardır: Egemenlik, eşitlik, içişlerine karışmazlık, diplomasi, ahde vefa, uluslararası ticaret kuralları, vb. Orijini, 17.yüzyılda yaşamış olan ve doğal ve uluslararası hukukun kurucularından kabul edilen Hugo Grotius'a kadar dayanan bu kurallar, bir yandan uluslararası güç mücadelelerini bir ölçüde frenlerken, diğer yandan uluslararası ilişkilerde konsensüse dayalı 'adalet' nizamı kurmaktadır. Diğer bir deyişle, oluşan 'pozitif' uluslararası hukuk, devletlerarasında adaleti sağlamaktadır. Nasıl mı?

Devletlerin eşitliği ilkesi küçük büyük bütün devletlere saygı duyulmasını ve eşit muamele edilmesini sağlar. Gerçekten, örneğin diplomasi kuralları öylesine yerleşmiştir ki, istisnalar hariç hangi ulus-devlet olursa olsun diğerlerine eşit şekilde davranmakta, güçlü devletler güçlü ya da güçsüz tüm devletlere eşit diplomatik muamele göstermektedir. Diplomatların dokunulmazlığı ve ayrıcalıkları kuralı 1815 Viyana Kongresine kadar dayanmakta olup, her diplomatın ister düşman ister dost ülkeden olsun görev yaptığı ülkede bu haklardan yararlanma hakkı vardır. Aynı şekilde, uluslararası örgütlerde örneğin BM Genel Kurulunda tüm devletler gücüne ve konumuna bakılmaksızın eşit bir statüye sahiptirler; 'bir ülke bir oy' kuralı geçerlidir. Diğer yandan, devletlerin egemenlikleri 'kutsal bir kuraldır' ve bu yönüyle tüm devletlere bu ilkeye göre davranılması gerekir. Bu noktada başka bir önemli kural, devletlerin 'içişlerin karışılmazlığı' ilkesidir. Bu ilke BM Antlaşması Md.2/7'de kodifiye edilmiştir. Diğer önemli ilkeler, 'ahde vefa' ve 'mütekabiliyet' ilkeleridir ki, her ikisi de devletlerin birbirine karşı nasıl davranmalarının 'doğru ve hakkaniyetli' olacağını göstermektedir. Bir yönüyle 'eşitlik' ilkesiyle ilgili olan bu kurallar, uluslararası ilişkilerde istikrarlı bir düzenin temel taşlarıdır. Zira, eğer devletler yaptıkları uluslararası an(t)laşmalara uygun hareket ediyor ve hiç bir şekilde 'ahde vefa'dan dönmüyorsa, bu kural sayesinde 'istikrarlı bir düzenin kurulması' mümkün olabilecek ve böylece devletlerarası ilişkilerde 'fırsatlar ve imkanlara göre güç

13 G.L.Goodwin, 'Theories of International Relations: The Normative and Policy Dimensions', s.288'den aktarma.

mücadelesi' ve 'amaca giden her yol mubahtır' anlayışının getireceği ahlaksızlıklar/adaletsizlikler bir dereceye kadar kontrol altına alınabilecektir. Diğer yandan, 'mütekabiliyet' ilkesi, devletlerin birbirine karşı 'misliyle davranma' hakkı vermesi anlamına geliyor ki, bu da tüm devletlerin birbirine karşı eşit mesafede ve düzeyde yaklaşmaları sonucu doğurur. İngiliz Okuluna göre, tüm bu uluslararası hukuk kuralları, ilkeleri veya normlarından oluşan 'uluslararası toplum', düzenli, istikrarlı ve barış içinde yaşayabilecektir.

Uluslararası Toplum anlayışı elbette güç mücadelesinin ortadan kalktığı ve savaşız bir dünya öngörmüyor veya 'hayal etmiyor'. Ancak bu anlayışta öncelikle devletlerarası savaş riski ya da ihtimali mümkün olduğunca azalmıştır; ikincisi, savaşlar çıksa bile savaşın da 'hukuku' vardır. Hatta üçüncü bir nokta, devletler arasında savaşın çıkabilmesi için 'adil şartların' oluşması gerekir. 'Adil Savaş' teorisine göre, devletlerin savaşmaları için ön şartlar gerekir. Bu önşartlardan en önemlileri 'meşru müdafaa' ve 'saldırganın durdurulması' amaçlarıdır. Devletler, ancak saldırgan ülkelere karşı ve 'meşru müdafaa' ilkeleri çerçevesinde savaşa gidebilirler. Bunun dışındaki tüm savaşlar ve nedenleri gayr-i adildir.

İngiliz Okulu'nun Uluslararası Toplum anlayışını kısaca 'uluslararası hukuka dayalı bir uluslararası ilişkiler düzeni' şeklinde özetlemek mümkündür. Ancak, bu düzenin nasıl sürdürüleceği, hukuk kurallarının nasıl yaptırımı tabi olacağı noktasında önemli bir sorun vardır. Uluslararası Toplum özü itibarıyla yine devletlerin egemen idare ve yetkilerine dayandığı için, uluslararası hukuk kurallarının uygulanması da devletlerin kendi iradelerine bırakılmıştır. Halbuki; aynen ulusal toplumlarda olduğu gibi, uluslararası toplumun hukuk kurallarını eşit, adil, düzenli ve sürekli uygulamak üzere gerekli 'etkin yaptırım gücünün' bulunması gerekir. Ulusal toplumlarda devlet mekanizmalarının gerçekleştirdiği yaptırımı, uluslararası toplumda hangi mekanizmalar uygulayacak?

Aslında bunun için birçok uluslararası oluşumlar veya projeler geliştirilmiştir. Bunlardan en önemli üç tanesi; 'Uluslararası Örgütler', 'Dünya Hükümeti ya da Koalisyonu' ve Hobbes'tan ilham alınarak ortaya atılabilecek olan 'Uluslararası Leviathan'dır. Devletlerin ortak iradesiyle oluşacak, ama yaptırım gücüne sahip bir uluslararası mekanizma. Bu noktada yeni bir açılım sağlayan uluslararası ilişkiler okulu, özünde liberalizmin bulunduğu aydınlanma felsefesinden büyük ölçüde esinlenmiş olan İdealizm'dir.

Uluslararası İlişkiler disiplini Birinci Dünya Savaşından sonra İdealistlerin kucağına doğmuş olmasına rağmen, İkinci Dünya Savaşından sonra

başta Realizm olmak üzere farklı teorilerin kontrolü ve etkisi altında gelişerek devam etmiştir. Demek istediğimiz şudur: İdealizm ve teorileri, uluslararası ilişkilerin anlaşılması, düzenlenmesi ve şekillenmesi açısından çok köklü ve önemli bir temel oluşturur. Hatta bugün mevcut olan uluslararası mekanizmaların birçoğunun İdealist düşünceye dayandığını kabul etmeliyiz. Öncelikle, İdealizm'in esas itibarıyla Realizm'le diyalektik bir şekilde geliştiğini, ama ondan bir veya daha fazla adım ileri gittiğini belirtelim. İdealizm, Realistlerin tarif ettiği ve 'gerçek' olarak kabul ettiği güç, çıkar, fırsatçılık, çatışma, anarşi, savaş ve keyfilik gibi uluslararası şartların farkındandır. Bazılarının iddia ettiği gibi, İdealizm 'gerçeklerden bîhaber' ve E.H.Carr'ın tarif ettiği gibi 'ütopik' değildir. İdealizm'in temel 'ideali', Realistlerin tasvir ettiği uluslararası ilişkilerin olumsuz 'gerçeklerini' aşmak ve onun ötesinde 'ideal' bir dünya kurmaktır. İdeal bir uluslararası ilişkiler ise, mevcut kötü şartların reform edilmesi ve onun yerine rasyonel, ileriye giden ve işbirliğine dayalı bir dünyanın kurulması ile mümkündür; savaşların, çatışmaların, krizlerin olmadığı veya en aza indiği veya her türlü sorunun uluslararası örgüt, hukuk ve konsensüse göre çözüldüğü bir dünya.

İdealistlere göre, uluslararası ilişkilerde görülen sorunların çözümünde birbiriyle ilgili iki aşamalı reform süreci işlemelidir. Bunlardan birincisi, devletlerin 'demokratik' yönetimlere sahip olması yönünde reformların yapılması; ikincisi, uluslararası sorunların uluslararası hukuk, norm, diyalog ve uzlaşma yoluyla çözümünü sağlayacak uluslararası örgütlerin kurulmasıdır. Zira başta uluslararası savaşlar olmak üzere uluslararası sorunlar, öncelikle ulus-devletlerdeki otoriter ve totaliter yönetimlerin hesap verme baskısından uzak bir şekilde ve çoğu zaman halkın görüşüne başvurmadan ve keyfi olarak hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Liberal felsefeye dayanan İdealistlere göre, 'demokratik ülkeler birbirleriyle savaşmazlar, ancak dünyada demokrasiyi yaygınlaştırmak için gerekirse demokratik olmayan ülkelere karşı mücadele ederler'. Eğer tüm dünyada demokrasiler yaygınlaşırsa, uluslararası savaşların çıkma ihtimali zayıflayacaktır, ama tamamen ortadan kalkmayacaktır. Bu nedenle, uluslararası güç mücadelelerinin savaşlara yol açmaması ve uluslararası istikrarı bozmaması için dünya çapında uluslararası örgütlenmelerin kurulması gerekir. Uluslararası örgütlerin birçok fonksiyonlarından en önemlisi, devletlerarası güç dengesi süreçlerini ortadan kaldırmak ve uluslararası sorunları uluslararası hukuk ve görüşmeler yoluyla çözmektir. Uluslararası örgütler içinde 'müşterek güvenlik' sistemi olarak adlandırılan bir 'uluslararası mekanizma' kurularak, saldırgan devletler üzerinde uluslararası yaptırımların uygulanması, saldırganların cezalandırılması veya potansiyel saldır-

ganların caydırılması mümkündür. Sonuç itibarıyla uluslararası örgütler, uluslararası hukuku tam olarak uygulamak suretiyle uluslararası adalet ve diğer değerlerin hayata geçirilmesini sağlayacak, uluslararası güç mücadelelerini ve güçler dengesi sorunlarını ortadan kaldıracaktır.

Bu düşünceler, aslında iki kez uygulamaya kondu: İlki 1920-1939 arasında mevcut olan Milletler Cemiyeti, diğeri de 1945'te kurulan ve halen devam etmekte olan Birleşmiş Milletler'dir. Aralarında önemli farklar olsa da, özünde bu iki uluslararası örgütün temel amacı ve fonksiyonu benzerdir: BM Antlaşması VI. Bölümde belirtildiği üzere uluslararası sorunların diplomatik ve hukuki yollardan çözülmesinin yollarını, VII. Bölümde belirtildiği gibi uluslararası bir saldırı olduğunda ve uluslararası güvenlik riske girdiğinde müşterek güvenlik sisteminin nasıl uygulanacağını göstermektedir. VI. Bölüm uluslararası sorunların barışçıl yollardan çözülmesinin yöntemlerini, VII. Bölüm ise savaş çıkaran saldırgan bir veya daha fazla devletin diğer tüm devletlerin müşterek hareketiyle cezalandırılması yöntemini düzenlenmiştir.

Peki böylesine ideal bir uluslararası düzen nasıl işlemiştir, sonuçları ne olmuştur? Gerek demokrasilerin davranışları ve demokrasinin yaygınlaşması süreci gerekse uluslararası örgütlenme süreci, uluslararası ilişkilerde 'güç' mücadelesini ortadan kaldırmış ve 'adaleti' sağlayabilmiş midir? Bu soruya yanıtımız 'hayır'dır. Bunun nedenini üç açıdan değerlendirebiliriz: Birincisi, demokratik devletler birbiriyle hiç bir zaman savaşmamışlar, ancak dünyanın bir çok bölgesinde savaşlara dahil olmuşlardır; doğrudan ve dolaylı yollardan uluslararası savaşların çıkmasına katkıda bulunmuşlardır. Demokratik devletler, uluslararası güç mücadelesinin içinde yer almışlar, ulusal çıkarlarını uluslararası savaşlar yoluyla gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Demokratik ülkeler, idealistlerin belirttiği gibi, adalet ve diğer değerleri yaygınlaştırmak amacıyla hareket etmemişlerdir. İkinci Dünya Savaşından önce İngiltere ve Fransa, Milletler Cemiyeti'ni 'hakkaniyete' uygun olarak işletmekte başarısız olmuşlar, etik ve moraliteye uygun bir dış politika izlememişlerdir. Örneğin, Hitler'in Almanyasının ve bir dereceye kadar Mussolini'nin Faşist İtalyasının işgallerine göz yummuşlar, Sovyetler Birliği'ne karşı güç dengesi sağlayabilmek için Almanya ve hatta İtalya ile aralarını sıcak tutmaya çalışmışlardır. İdealist okulun önermelerinin aksine, saldırganlara karşı 'pozitif hukukun adaletini' dahi uygulamakta başarısız olmuşlardır. Soğuk Savaş döneminde bu kez ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı güç mücadelesi ve dengesi sağlayabilmek amacıyla örneğin Avrupa, Ortadoğu ve diğer bölgelerdeki diktatörleri desteklemiş, onların saldırgan politikalarına göz yummuştur.

İkincisi, tüm 20.yüzyıl boyunca ABD ve diğer Batılı demokratik ülkelerin demokrasiyi yaygınlaştırma çabaları çok etkili ve istikrarlı olmamıştır. Batı standartlarında demokrasinin yaygınlaştırılması için önemli çabalar olmuştur, ancak bunların kesin ve olumlu sonuç verdiğini iddia etmek güçtür. Bunlar arasında en önemli örneklerden biri Türkiye'dir. Türkiye'de demokrasinin uygulanması sürecinde ABD'nin çok önemli rolünün olduğu yadsınamaz. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de demokrasiye geçişte ABD'nin çok kritik bir rol oynadığı kabul edilmektedir.¹⁴ Ancak, ABD'nin Türkiye'deki askerî darbelere dönük en iyimser tabirle 'ılımlı' yaklaşımı, onun demokrasi konusundaki sınırlarını ortaya koyması açısından önemlidir. ABD'nin sadece Türkiye'ye dönük değil, Ortadoğu bölgesindeki otoriter krallıklar ve cumhuriyetlere dönük tavırları da, demokrasinin yaygınlaşması açısından hiç de ümit verici olmamıştır. Nihayet, ABD'nin son dönemde Irak ve Afganistan'da demokrasinin yaygınlaşması söylemi ile yaptığı işgallerin, demokrasi ve diğer insanî değerlerin yaygınlaşmasıyla doğrudan ilişkisi yoktur.¹⁵

İdeal bir uluslararası düzenin kurulmasında karşılaşılan sorunlarla ilgili üçüncü nokta, Milletler Cemiyeti, BM ve diğer uluslararası örgütlerin ve mekanizmaların yapısıyla ilgilidir. Her şeyden önce kabul etmek gerekir ki, bu örgütler ve mekanizmalar büyük 'güçlerin' iradesiyle kurulmuş ve onların kontrolü altında işlemektedir. Örneğin BM'ye baktığımızda, en etkili ve fonksiyonel organı olan Güvenlik Konseyi'nde süper güçlerin 'damgasını ve gücünü' görürüz; uluslararası hukukun 'etkisi ve adaletini' değil. Çok sık dile getirilen ve gerçekten önemli bir sorun olan 5 devlete (ABD, Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa) dayalı 'daimî üyelik ve veto' düzenlemesi ve uygulanması bu noktada önemli bir sorundur. Daimî üyelik ve veto mekanizması, uluslararası gücün yapısını göstermesi yanında uluslararası hukukun en önemli adalet ilkelerinden olan 'eşitlik' ilkesini dikkate almamaktadır. Diğer yandan Güvenlik Konseyi, uluslararası hukukun uygulanması konusunda adil, etik, ahlaki ve hakkaniyete uygun bir performans göstermemiştir. Uluslararası güç mücadeleleri, savaş ve çatışmaların çözümü ve diğer uluslararası sorunlara yaklaşımlar, uluslararası hukuka göre değil, 5 daimî üyenin güç ve çıkar algılamalarına göre oluşmuştur. Nihayet, BM'nin başta 5 daimî gücü olmak üzere tüm üye ülkeler, BM Antlaşmasının maddelerine, kural-

14 Ramazan Gözen, "Türk-Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: Realist Bağlantı", Şaban Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen (der.), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik* (Ankara: Liberte Yay., 2001).

15 ABD'nin Ortadoğu ve özellikle Irak sorununa dönük politikasının 'güç ve adalet' bağlamında analizini aşağıda yapacağız.

larına ve kararlarına göre hareket etmemişlerdir. Birçok örnek verilebilir, ama üç örnek oldukça çıplak bir şekilde sorunu göstermektedir: Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali (1979), İsrail'in Filistin topraklarını işgali (1967), ABD'nin Irak'ı işgali (2003), çok açık ve tipik saldırganlık durumları olmalarına rağmen, BM hiç bir şekilde uluslararası hukuku ve müşterek güvenlik mekanizmasını uygulamaya koy(a)mamıştır. Dolayısıyla, uluslararası hukuk 'adaletli' şekilde uygulamaya konamamış, uluslararası 'güçler' hukuku ve adaleti istismar etmişlerdir.

İdealistlerin uluslararası ilişkilerde güç ve adalet konusundaki düşüncelerinin ve uygulamalarının birçok başarılı sonuçları olmakla birlikte, mutlak ve gerçek anlamda bir başarı sağlanamamıştır. Yani, uluslararası mekanizmaların kurulması başarı, ancak bu mekanizmaların etkin bir şekilde işletilememesi başarısızlık olarak görülmelidir. Bu durumun birçok nedenleri olmakla birlikte, bize göre en önemli nedeni, İdealistlerin de aynen Realistler ve İngiliz Okulu gibi uluslararası ilişkilere 'devlet merkezli' yaklaşmasıdır. Zira devlet merkezli yaklaşımlar, dünya insanlık ailesinin çıkarlarını, tercihlerini ve şartlarını ihmal etmektedir. Doğası gereği egemenlik, ulusal çıkar, milliyetçilik, güç ve 'ben merkezli' hareket eden devletlerin tüm insanların çıkarlarını ve şartlarını göz önünde bulundurmasını beklemek imkansızdır, en azından şu ana kadar görülmemiştir. Devlet, evrensel bir adalet ve değerler anlayışı yerine, ulusal çıkarlar ve değerler anlayışına göre davranmaktadır. Uluslararası İlişkiler literatüründe aynı zamanda 'güç' ile eşanlamlı olarak kullanılan 'devletin', evrensel bir 'adalet' anlayışına sahip olması da mümkün değildir. Öyleyse, uluslararası ilişkilerde mutlak ve gerçekçi bir 'adalet' anlayışının olabilmesi için devlet-ötesi/dışı teorilere bakmak gerekir

Bu bağlamda iki önemli teori bulunmaktadır: 'Doğal Hukuk' anlayışına dayalı hukuk ve siyaset anlayışı ve 'Kozmopolitan yaklaşım'. Birbiriyle yakın ilişki içinde olan bu iki yaklaşıma göre, uluslararası ilişkilerin özünde 'insan' ve 'insan haklarına' dayalı bir düzen olmalıdır. Doğal hukuk yaklaşımına göre, insanlar doğuştan sahip oldukları temel haklar ve özgürlüklere sahiptir. Ve hiçbir devlet veya başka birim, insanların bu haklarını ve özgürlüklerini sınırlayıcı, ihlal edici veya yok edici düzenlemelere ve politikalara sahip olamaz. İnsan hakları, devlet sınırlarını aşan bir 'rejime' sahip olmalıdır ve devletler bu rejimin kurallarına göre hareket etmelidir.

Uluslararası ilişkiler tarihine baktığımızda, Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne kadar yapılan birçok düzenlemeler bu yönde bir gelişmeyi gösterir. 'Doğal Huku-

kun' 'Pozitif Hukuka' yansması anlamına gelen bu düzenlemeler, bugün devletlerin uymak zorunda olduğu kurallar setidir. Ancak, bu rejimin de tam olarak uygulandığını göremiyoruz, zira devletler 'ulusal çıkar ve güç' hesapları içinde hareket ederek, insan haklarını ihlal etmekte veya edilmesine göz yummaktadır, en azından büyük devletlerin bu konudaki sicilleri hiç de iyi değildir. ABD'nin Irak'taki insan hakları ihlalleri gibi.

Kozmopolitan yaklaşım bu sorun için bir öneri getirmektedir. Merkezine 'insanı koyan' ve her bireyin aslında bir 'dünya vatandaşı' olduğu düşünce-sinden hareket eden Kantçı Kozmopolitan yaklaşım, tüm uluslararası ilişkilerin devletlerarası güce göre değil, 'daimî barış/perpetual peace' amacıyla Evrensel İnsan Hakları'na göre dizayn edilmesi gerektiğini savunur. Daimî barışın kurulması için ileri sürdüğü düzenlemeler arasında en önemlisi, devletlerin denetim altına alınmasını sağlayacak ve onlar üzerinde yaptırım uygulayacak bir 'Devletler Federasyonu'nun kurulmasıdır. 'Devletler Federasyonu', BM'de olduğu gibi 'uluslararası bir örgütlenme' değil, AB projesinin hedeflediği gibi 'uluslar-üstü bir örgütlenme' olmalıdır ki, devletleri sürekli denetim altında tutarak savaşa gitmelerini önlemeli ve 'daimî barış' düzeni konsolide olabilmelidir.

Kantçı yaklaşımın en somut uygulaması Avrupa Birliği projesidir. AB projesi, Kant'ın belirttiği çerçevede Avrupa devletlerinin güç politikalarını ve savaş eğilimlerini denetim altına alarak Avrupa'da 'sürekli barışı' kurmak üzere işleyen ve şu ana kadar en azından Avrupa coğrafyasında önemli bir başarı kaydeden bir örgütlenmedir. AB'nin nihai amacı da, insan hakları, demokrasi, piyasa ekonomisi ve hukukun üstünlüğü ilkelerini Avrupa'da uygulayarak sadece barışı değil, refah, huzur ve güvenliği sağlamaya çalışmaktır.

Hem doğal hukuk hem de Kozmopolitan perspektiflerinden yaklaştığımızda, aslında günümüzde güç ve adalet kavramlarının özünde 'insan hakları diskursu' yer almaktadır. Zira, insan hakları, şu veya bu ülkedeki insanların haklarının değil, tüm insanların sahip olduğu hakların kavramsallaşmasıdır. Bu yönüyle, adalet ve ilgili kavramlar ile güç ve ilgili kavramları küresel çapta karşı karşıya getirmektedir; adalet kavramını devletlerarası/uluslararası olmaktan çıkararak küresel alana yaygınlaştırmaktadır. Küreselleşme süreci, bir yandan 'devletin gücüyle' ilişkisi nedeniyle diğer yandan evrensel insan haklarının 'adaletle' ilişkisi nedeniyle günümüzdeki en önemli gündem maddesidir.

KÜRESELLEŞME DÖNEMİNDE GÜÇ VE ADALET

Küreselleşme döneminde güç ve adalet konusunda ele alınması gereken iki önemli konu; 'evrensel insan hakları rejimi' ve 'küresel ekonomik ve sosyal adaletsizlikler sorunudur'. Her şeyden önce kabul etmek gerekir ki, küreselleşme olgusu ve süreci devletlerarası sınırları büyük oranda etkisiz hale getirince, ulusal toplumların gündemleri de birbirine daha çok benzeşmeye başladı, küreselleşti. İletişim, bilişim, ulaşım ve diğer teknolojik gelişmeler, dünyanın farklı ülkelerini ve bölgelerini birbirine yakınlaştırırken insanlığı birbirine daha da bağımlı hale getirdi. Güvenlik, terör, suç, refah, adalet, sağlık, eğitim, çevre, sağlık ve benzeri sorunlar toplumlar arasında daha çok yaygınlaşmakta, böylece toplumların birbirine olan bağımlılığı küreselleşmektedir.¹⁶ Bunun sonucunda uluslararası adalet ve etik de küresel bir boyut kazanmıştır.¹⁷

"Küreselleşme", "güç" ve "adalet" üçgeninin en tipik ve önemli konularından biri, evrensel insan hakları meselesidir. Küreselleşen insan hakları rejimi, devletlerin temel güç algılamaları olan egemenlik, içişlerine karışmazlık ve ulusallık unsurlarını baskı altına almıştır. İnsan hakları konusunda yüzyıllar boyunca oluşan pozitif insan hakları hukuku ile bu hukuku uygulamak için kurulan küresel ve bölgesel örgütler ve mekanizmalar, küreselleşme sürecinde daha etkili hale geldi.¹⁸ Bunun sonucunda devletin 'güç' anlayışı ile 'evrensel adalet' anlayışları karşı karşıya geldi; devletlerin ulusal çıkar ve egemenlik anlayışına dayalı 'insan hakları' uygulamaları ile 'küresel insan hakları rejimi' çatıştığında ikincisi daha çok ön plana çıktı, baskın hale geldi. Daha somut olarak belirtirsek, devletlerin kendi vatandaşlarının insan haklarını ihlal etmeleri durumunda, onların egemenlik, içişlerine karışmazlık ve ulusallık ilkeleri göz ardı edilerek 'insanî müdahale' anlayışı bağlamında insan haklarının korunması ve güçlendirilmesi tercih edilmeye başlandı. BM ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütler yanında Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları Gözetleme örgütü gibi uluslararası sivil örgütlerin oluşturduğu insan hakları rejimi, daha etkili ve yaygın bir şekilde uygulamaya kondu. Bunun örneklerini 1980'lerden itibaren genellikle azgelişmiş otoriter/totaliter ülkelerin insan hakları sorunlarında sıkça gördük: Sovyetler Birliği, İran, Türkiye, Irak ve diğer pek çok ülke, evrensel insan hakları rejiminin baskısına maruz kaldılar.

16 Howard Williams, et.al. (ed.), *A Reader: International Relations and Political Theory*, s.4-6.

17 Gerard Elfstrom, *International Ethics: A Reference Handbook* (Santa Barbara, California: ABC-Clio Inc., 1998).

18 İhsan Dağı, *İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye* (İstanbul: Boyut Kitapları, 2000).

Burada hemen aklımıza gelen soru şudur: Evrensel 'adaletin' sağlanması amacıyla yürütülen bu faaliyetlerin hem teorik hem de uygulama açısından ne derecede 'adil', yani objektif, eşit, hakkaniyetli ve salt insan hakları amaçlı olduğu ve ne kadar 'güç mücadelesi', yani sübjektif, kayırmacı, fırsatçı ve ulusal çıkar hedefli olduğudur. Zira öncelikle evrensel insan hakları rejiminin hayata geçirilmesi amacıyla yapılan insanî müdahale operasyonları kaçınılmaz olarak devletler ve hatta özellikle büyük ya da süper güçler tarafından gerçekleştirilmektedir. Aynen İdealist okulda uluslararası adaletin sağlanması durumunda olduğu gibi, evrensel insan haklarını uygulayacak bir küresel uluslararası mekanizma ya da yaptırım gücünün olmaması nedeniyle, evrensel adaletin sağlanması 'devletin güç ve adalet' ölçüsüne bağlı hale geliyor. Devletin güç ve çıkar hedefli doğası gereği, küresel adaletin uygulanması teorik olarak mümkün görünmüyor.

Bu imkansızlığın birçok örneklerini göstermek mümkündür, ama Batı-Ortadoğu ilişkilerine baktığımızda çıplak olarak görülebilecek durumlar vardır. ABD ve hatta bazı AB ülkelerinin insan hakları konusundaki retoriksel düzeyde ve politika oluşumunda sahip oldukları yüksek hassasiyetlerinin uygulamaya tam olarak aktarılamadığı görülür. Söylemler ve politikalar ile uygulamalar büyük bir çifte standart oluşturur. Bu konudaki en tipik örnek, ABD ve Fransa'nın uzun zamandır olduğu gibi son birkaç ay içinde (2007'nin son aylarında) Suudi Arabistan ve diğer petrol zengini ülkelere silah satmak için bu ülkelere üst düzey ziyaretler yapmış ve anlaşmalar imzalamış olmalarıdır. İnsan hakları sicilleri oldukça kötü olan, demokrasi ve özgürlükler konusunda hiçbir tutunacak dalları olmayan bu ülkelerin, bir de 11 Eylül sonrasında teröre destek verdikleri iddiaları dikkate alındığında, normal şartlar altında kesinlikle baskı altında tutulması gerekirken, ABD ve Fransa'nın bu ülkeleri neredeyse mükafatlandırarak şekilde silah satışı rekabetine girişmelerinin etik, ahlakî, adil ve meşru olmadığı, tamamıyla güç, çıkar ve denge sâikli olduğu açıktır.

Bu imkansızlığın bir başka örneğini özellikle ABD ve bazı AB ülkelerinin 'terörle mücadele politikaları' bağlamındaki gelişmeleri incelediğimizde gözlemleyebiliyoruz. Başkan George W. Bush yönetimindeki ABD, 11 Eylül sonrası dış politikasının hedefi olarak 'küresel terör' gibi kötülüklerle mücadele etmeyi göstermişti. Terörist El Kaide örgütüne destek veren Büyük Ortadoğu'daki Afganistan, Irak, İran, Suriye ve mümkün olduğu ölçüde diğerlerini cezalandıracağını, 'şer üçgeni' ülkelerinde yer alan çağdışı rejimleri ve yönetimleri ortadan kaldırarak öncelikle Büyük Ortadoğu ve İslam dünyasında ve aynı zamanda tüm uluslararası sistemde güvenlik, istikrar, refah, demokrasi ve barış düzeni kuracağını iddia etmişti. ABD'nin Irak ve

Afganistan'ı işgalleri, terörle mücadele mantığıyla ve evrensel insan hakları rejimiyle ne derecede uygundur? Bu işgallerin terörle mücadele, insani müdahale ve insan hakları bağlamında küresel adaleti sağlamak bakımından etkisi nedir? ABD ve onu destekleyen ülkelerin ulusal çıkar, güç politikası ve uluslararası denge anlayışları gözardı edilebilir mi?

Bu soruların cevaplarını bu çalışmanın içinde ayrıntılı olarak vermek mümkün değildir. Kısaca cevaplayacak olursak; Başkan Bush yönetiminin 'adalet ve ilgili değerleri' hayata geçirme konusunda 'samimi' hareket ettiğini söylemek mümkün değildir. Bunun üç önemli nedeni gösterilebilir. Birincisi, Başkan Bush'un Afganistan ve Irak işgalleri tamamen yanlış ve yanıltıcı gerekçelere dayandırıldı. Bir sivil toplum örgütünün belirttiğine göre, Başkan Bush ve yakın arkadaşlarının Irak savaşı öncesinde 935 kez yalan söyledikleri ortaya çıkmıştır.¹⁹ Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu, El Kaide terör örgütüne destek verdiği gibi yanıltıcı bilgiler yanında, Irak'a demokrasi ve refah getirileceği, Ortadoğu'yu diktatörlüklerden arındıracağı gibi iddiaların da propagandanın ötesine gitmediği açıktır.

İkincisi; Bush yönetimi, ABD'nin bizzat kendisinin öncülüğünde 1945'te kurulan Birleşmiş Milletler ve müşterek güvenlik sistemini ihlal ve hatta tahrip etti. Dolayısıyla Başkan Bush'un uluslararası pozitif hukuku bile reddettiği ortadadır. Birleşmiş Milletler hukukuna göre, devletlerin savaş ve işgal yönünde operasyon yapmaları BM'nin ruhuna aykırı bir durumdur. BM Anayasasının hiçbir maddesinde, terörle mücadele, insan haklarını korumak veya insani müdahale amacıyla dahi olsa, bir başka ülkenin rejimini değiştirmek amacıyla silahlı kuvvet kullanılması düzenlenmemiştir. Özünde uluslararası barışı korumak ve savaşları önlemek olan BM'nin savaşa izin veya destek vermesi elbette düşünülemez. Hipergüç ABD dahil hiçbir ülke bu noktada ayrıcalığa sahip değildir. Diğer yandan herhangi bir uluslararası müdahalenin yapılabilmesi için uluslararası toplumun tamamının değilse bile büyük çoğunluğunun konsensüsünün oluşması gerekir. Halbuki, ABD'nin Irak'ı işgali iddiaları, uluslararası kamuoyunun büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmemiş ve desteklenmemiştir. Başkan Bush'un ileri sürdüğü ve çoğunun 'yalan' olduğu açık olan iddialarının veya ideallerinin hiçbir ahlaki, etik, adil ve insani temeli bulunmadığı büyük çoğunluk tarafından bilinmektedir. Kısacası, Başkan Bush'un Irak operasyonu bir 'adalet' mücadelesi değil yalın ve net bir 'güç' mücadelesidir.

19 'Iraq: The War Card, Orchestrated Deception on the Path to War,' www.publicintegrity.org; ve *Radikal*, 24 Ocak 2008. Dağılımı şöyledir: Bush 260, Powel 254, Rumsfeld ve Fisher 109, Wolfowitz 85, Rice 56, Cheney 48, McClellon 14 vd.

Üçüncüsü, Bush yönetimi, Irak'ta ve Afganistan'da yaptığı tahribat ve ortaya çıkardığı durumla, insanlık tarihinin yüzyıllar boyunca biriktirdiği ulusal ve uluslararası ortak değerlerin sorgulanmasına neden oldu. Bush yönetiminin kötü performansı nedeniyle, demokrasi, insan hakları, özgürlükler, hukukun üstünlüğü, müşterek güvenlik, diyalog, insani müdahale gibi değerlere olan inanç azaldı. Bazılarının iddia ettiğinin aksine, Başkan Bush'un operasyonları ne küreselleşme anlayışı veya süreciyle uyumlu bir durumdur ne de ABD ve Batı'nın evrensel değerlerine katkı yapacak bir gelişmedir.

Aslında, Bush politikalarını salt Realizm olarak da isimlendirmek mümkün değildir, çünkü bu politikalar ABD'nin çıkarlarına ve gücüne en azından kısa ve orta vadede yarar sağlamamış ve fakat daha da olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Tüm dünyada yüksel anti-Amerikanizmin ABD'nin çıkarlarına uygun bir durum olmadığı açıktır. Bush yönetimindeki Neo-con (Yeni Muhafazakâr) kadro ve anlayış, Irak ve Afganistan üzerinden ABD'nin bölgesel ve küresel gücünü artırmaya çalışmış, adalet ve diğer değerleri göz ardı etmiştir; ama bunun sonucunda gücünü mutlak olarak artırdığı da söylenemez.

Eğer Bush'un iddiaları ve idealleri İdealist teori ve felsefeye uygun şekilde uygulamaya konmuş olsaydı, İdealist bir proje olarak tanımlanabilirdi, hatta demokrasi, özgürlük, liberalizm ve diğer değerleri yoğun bir şekilde vurguladığı için kendisi ileri düzeyde bir idealist olarak tasnif edilebilirdi. Ancak, İdealizmin en önemli özelliği olan 'uluslararası hukuk ve örgütsel düzenlemelere' uygun hareket etmemesi nedeniyle Bush'un bir idealist olarak kabul edilmesi mümkün değildir.

Sonuç olarak; Bush ve arkadaşları Yeni Muhafazakârdır ve Yeni Muhafazakâr anlayış, en doğru olarak kabul ettiği kendi değerlerini 'ötekiler' üzerine baskı yoluyla empoze etmeyi gerekli ve normal görür; ve Başkan Bush'un 'ya bizimlesiniz ya da bize karşı' ifadesinde özetlendiği gibi totaliterdir. Petrol, silah ve İsrail lobisinden oluşan Yeni Muhafazakârların amacı, kendi çıkarlarını gerçekleştirmek ve güçlerini artırmak için Ortadoğu'yu yeniden şekillendirmektir; dolayısıyla hiçbir adalet ve değer kaygısı içermemektedir.²⁰

Küreselleşme sürecinde 'güç' ve 'adalet' kavramıyla ilgili ikinci boyut, küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal sorunlardır. Bu noktada ileri sürülebilecek önemli bir görüş, John Rawls'un 'hakkaniyet ola-

20 Ramazan Gözen, "ABD'nin Irak Savaşı: Yeni Muhafazakar / Demokratik Emperyalist Bir Proje", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (der.), *II. Körfez Savaşı* (Ankara: Platin, 2006), s.29-66.

rak adalet' şeklinde özetlenebilecek 'Adalet Teorisi'dir. Rawls'un adalet teorisinin iki önemli unsuru vardır: Birincisi, herkes (bireyler ve devletler) en geniş anlamda özgürlüklere sahip olmak bağlamında eşit olmalıdır. İkincisi de, iktisadi ve sosyal eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla küresel kaynakların herkesin yararına olacak şekilde 'yeniden dağıtılması/düzenlenmesi' gerekir.²¹ Rawls'un teorisi bir yandan liberal 'adalet' anlayışını (prosedürel adalet) içermesi, diğer yandan sosyal adalet anlayışını (refah devleti) içermesi nedeniyle karma bir nitelik arz eder. Ama özüne baktığımızda Rawls'un insanların gerekli araçlara ve imkanlara sahip olmadığı müddetçe 'özgürlük ve eşitliğin' bir anlamının olmayacağını ifade ettiğini görürüz. Bu anlayış, hem uluslararası hukuk bağlamında hem de küreselleşme bağlamında dikkate alınması gereken bir noktadır. Rawls'un Uluslararası Hukuk bağlamında savunduğu ilkeler şunlardır: (İngiliz Okulunda olduğu gibi) devletlerin eşitliği, self-determinasyon, içişlerine karışmama, ahde vefa, meşru müdafaa hakkı.

Küreselleşme bağlamındaki önemli nokta ise Rawls'un 'yeniden dağıtımçı adalet' boyutunun uygulanması konusudur. Küreselleşme sürecinde toplumlar ve insan arasında ortaya çıkan ekonomik eşitsizlikler, yolsuzluklar, sosyal çarpıklıklar, çevresel felaketler ve diğer küresel sorunların, sadece 'özgürlük ve eşitlik' ilkesi bağlamında üstesinden gelinmeyeceği açıktır. Zira, küresel rekabet ve mücadelenin kapitalist felsefeye dayalı olması nedeniyle, zenginler ile yoksulların 'özgür ve eşit' olması yoluyla adaletin sağlanamayacağı açıktır. Bu nedenle, yoksulların zenginlerle rekabet ve mücadele edebilmeleri için, gerekli altyapı ve araçlara sahip olmasının gerekli olduğu; bu çerçevede zenginlerden yoksullara kaynak ve diğer araçların aktarılması amacıyla 'yeniden dağıtım/düzenleme' yapılması, 'adaletin' oluşumuna katkıda bulunabilir. Gerçekten, özellikle 1960'lar ve 1970'lerde BM içinde gelişen Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen çerçevesinde bu yönde çabalar olmuş, ancak 'yeniden dağıtımçılık' çok etkili sonuçlar vermeyince 1980'lerde çökmüştür.

Şimdi, küreselleşmenin hızla arttığı bir dönemde, 'yeniden dağıtımın' yeni yöntemlerini düşünmeliyiz. 'Yeniden dağıtım' düzenlemelerinin 'insan' merkezli ve insanların kendi potansiyellerini harekete geçirecek şekilde yapılmasının yöntemlerini oluşturmalıyız. Ama bunun yolsuzluklara, suistimallere, verimsiz ve faydasız noktaya gelmesini önleyecek şekilde yapılması elzemdir.

21 Atilla Yayla, *Liberal Bakışlar* (Ankara: Liberte, 2000), ss.69-88; T.A.Coulombis ve J.H.Wolfe, *Introduction to International Relations: Power and Justice* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall International Edit., 1990), s.16.

Demek istediğimiz şudur ki, zayıf, güçsüz ve zor durumdaki insanların ve toplumların küreselleşme sürecine 'özgür ve eşit' bir şekilde katılmasını sağlayacak hukuki, ekonomik, siyasi ve fiziki altyapı düzenlemelerinin 'yeniden inşa edilmesi' gereklidir. Bunun için öncelikle devletlerin demokratikleşmesi, hukuk devleti ilkelerinin yaygınlaşması ve piyasa ekonomisinin geliştirilmesi gerekir. Diğer bir deyişle, küreselleşme sürecinde gerçek anlamda adaletin gerçekleşmesi için, gücün merkezinin 'devletten' 'sivil topluma ve insana' doğru kaydırılması gerekir. Küreselleşmenin olumlu yönlerinin tüm insanlığa adil bir şekilde yaygınlaşmasını sağlamak ve olumsuz yönlerini bertaraf etmek için devletlerin hala çok önemli rollerinin olduğu açıktır. Ancak bu; devletin küreselleşme ile sivil toplumun arasında bir 'bariyer/engel' olacak şekilde değil, katalizör/yardımcı olacak şekilde bir fonksiyon ifa etmesi gerekmektedir.

İkincisi, küreselleşmenin olumsuz sonuçları göz önünde bulundurularak, küreselleşmenin 'sosyal adalet' ve 'insani yönünü' ön plana çıkacak küresel düzeyde düzenlemelerin yapılması gerekir. UNDP Başkanı Kemal Derviş ve Microsoft Başkanı Bill Gates'in dile getirdikleri gibi, küreselleşmenin salt 'kâr ve piyasa' olmaktan çıkarak 'insan ve vicdan' merkezli sosyal düzenlemelere ihtiyacı vardır. Ancak bu düzenlemeler; devletin, ekonomik ve sosyal değerler üretecek bir şekilde değil, toplumun üretimini motive edecek, hakem olarak düzenlemeler yapacak ve bütçeyi adaletli kullanarak tüm vatandaşların yararına dağıtacak şekilde, yeniden yapılandırılması yönünde olması gerekir. Küreselleşme sürecinde devletin en büyük 'sosyal hizmeti', küresel zenginliğin ülkeye akışını sağlayacak ve bu akıştan tüm kesimlerin eşit bir şekilde yararlanmasını mümkün kılacak mekanizmaları kuracak ve uygulayacak politikalar geliştirmesidir. Yoksul, işsiz ve diğer mağdur kesimlere 'sadaka' dağıtmak değil, bu insanlara iş ve çalışma imkanları bulmaktır.

Küreselleşme sürecinin bir başka yönü, küreselleşme sürecinin tüm insanlığı ilgilendiren birçok etkilerinin bulunmasıdır. Zengin-Fakir, Doğu-Batı, Kuzey-Güney, Gelişmiş-Az gelişmiş gibi ayrımlara bakmaksızın tüm insanlığı olumlu veya olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu nedenle, küreselleşme sürecinde, küreselleşme anlayışına sıcak veya uyumlu olan devletlerin, sivil toplumların ve bireylerin ortak platformlarda ortak çözüm arayışına girmeleri kaçınılmaz bir gerekliliktir. Küreselleşme sürecinde sınırlar ötesi işbirliği, diyalog, dayanışma ve ortak hareket etmek sorumluluktur, çünkü sorunlar sınır ötesinden kaynaklandığı gibi, çözümler de sınırlar ötesi bir dinamizmi gerektirmektedir.

Küreselleşme olayına bu çerçevede yaklaşıldığında, uluslararası güç politikalarının önüne geçilebilir ve etkilerine karşı direnç sağlanabilir ve böylece tüm insanlık için adalet ve diğer değerler etkin hale gelebilir.

KAYNAKLAR

- Howard Williams, et.al. (ed.), *A Reader: International Relations and Political Theory* (Buckingham: Open University Press, 1993).
- Atilla Eralp (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilere Temel Yaklaşımlar* (İstanbul: İletişim, 1996).
- G.L.Goodwin, 'Theories of International Relations: The Normative And Policy Dimensions', Trevor Taylor (ed), *Approaches and Theories in International Relations* (Londra: Longman, 1978).
- Leo McCarthy, *Justice, the State and International Relations* (Londra: Macmillan Press Ltd., 1988)
- Gordon Graham, *Ethics and International Relations* (Cambridge, Mass.: Blackwell Publishers Inc., 1997).
- Kalevi J.Holsti, *Peace and War: Armed Conflicts And International Order 1648-1989* (Cambridge: Cambridge University Pres, 1991).
- Steve Chan, *International Relations in Perspective: The Pursuit of Security, Welfare and Justice* (New York: Macmillan, 1984).
- Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (Londra: Macmillan, 1977).
- Ramazan Gözen, "Türk-Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: Realist Bağlantı", Şaban Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen (der.), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik* (Ankara: Liberte Yay., 2001).
- Gerard Elfstrom, *International Ethics: A Reference Handbook* (Santa Barbara, California: ABC-Clio Inc., 1998).
- İhsan Dağı, *İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye* (İstanbul: Boyut Kitapları, 2000).
- Ramazan Gözen, "ABD'nin Irak Savaşı: Yeni Muhafazakâr / Demokratik Emperyalist Bir Proje", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (der.), *II. Körfez Savaşı* (Ankara: Platin, 2006), s.29-66.
- Atilla Yayla, *Liberal Bakışlar* (Ankara: Liberte, 2000).
- T.A. Coulombis ve J.H.Wolfe, *Introduction to International Relations: Power and Justice* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall International Edit., 1990).